

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Українська Академія Наук

Тілея

Науковий вісник

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 76 (№ 9)

Київ – 2013

Збірник засновано 2004 року
Вихід з друку – щомісячно

**Фахове видання з філософських, політичних
та історичних наук, затверджено постановами президії ВАК України
№ 1-05/2 від 10 березня 2010 р. та № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.**

*Свідоцтво про державну реєстрацію (переєстрацію) друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 19946–9746 ПР від 31 травня 2013 р.*

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 1 від 03 вересня 2013 р.);
Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 13-09-03 від 03 вересня 2013 р.)

Рецензенти:

Панчук М.І., доктор історичних наук, професор
Степико М.Т., доктор філософських наук, професор
Онщенко І.Г., доктор політичних наук, професор

Шеф – редактор:

Андрущенко В.П., доктор філософських наук,
професор, член–кор. НАН України,
академік НАПН України

Головний редактор:

Вашкевич В.М., доктор філософських наук,
професор, академік УАН

Співредактори:

Кривошея В.В., доктор історичних наук,
професор, академік УАН
Предборська І.М., доктор філософських наук, професор

Відповідальний секретар:

Халамендик В.Б., доктор філософських наук, доцент

Редакційна колегія:

З історичних наук:

Войцехівська І.Н., доктор історичних наук, професор
Гончар Б.М., доктор історичних наук, професор
Дробот І.І., доктор історичних наук, професор
Журба М.А., доктор історичних наук, професор
Колесник В.Ф., доктор історичних наук, професор,
член–кор. НАН України
Михайлюк В.П., доктор історичних наук, професор
Нестуля О.О., доктор історичних наук, професор,
академік УАН
Солдатенко В.Ф., доктор історичних наук, професор,
член–кор. НАН України
Стоян Т.А., доктор історичних наук, професор
Сушко О.О., доктор історичних наук, професор
Чернега Л.М., доктор історичних наук, професор
Шаповал Ю.І., доктор історичних наук, професор

Гілея:* науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН,
2013. – Випуск 76 (№ 9). – 272 с.

*Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем
інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі
історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних
та соціально-політичних наук.*

З філософських наук:

Акопян В.Г., доктор філософських наук,
старший науковий співробітник, академік УАН
Базалук О.О., доктор філософських наук, професор
Бех В.П., доктор філософських наук, професор
Бондаренко О.В., доктор філософських наук, професор
Волинка Г.І., доктор філософських наук, професор
Воронкова В.Г., доктор філософських наук, професор
Герасимова Е.М., доктор філософських наук, доцент
Жадько В.О., доктор філософських наук, професор
Жижко Т.А., доктор філософських наук
Кивлюк О.П., доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
Кущепал С.В., доктор філософських наук, професор,
академік УАН
Михальченко М.І., доктор філософських наук,
професор, член–кор. НАН України
Муляр В.І., доктор філософських наук,
професор, академік УАН
Онпко О.Ф., доктор технічних наук,
професор, академік УАН
Уваркіна О.В., доктор філософських наук
Яшанов С.М., доктор педагогічних наук, професор

З політичних наук:

Андрусишин Б.І., доктор історичних наук, професор
Бабкіна О.В., доктор політичних наук, професор
Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор
Варзар І.М., доктор політичних наук, професор
Войналович В.А., доктор політичних наук, професор
Євтух В.Б., доктор історичних наук, професор,
член–кор. НАН України
Іванов М.С., доктор політичних наук, професор
Картунов О.В., доктор політичних наук, професор,
академік Української академії політичних наук
Котигоренко В.О., доктор політичних наук, професор,
академік Української академії політичних наук
Римаренко С.Ю., доктор політичних наук, професор
Савельєв В.Л., доктор історичних наук, професор

*Гілея – в стародавні часи територія лісової Скіфії між Борисфеном (Дніпром) і Гпанісом (Південним Бугом). Рештки цієї «лісової квітки» залишилися до теперішнього часу на території Миколаївської та Херсонської областей. (Докладніше див.: Геродот. Історія.IV.16-25).

ВІДДІЛЕННЯ РЕДАКЦІЇ

Збірника наукових праць «Гілея: науковий вісник»

ВІННИЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Вінницький національний технічний університет)
керівник **Денисюк С.Г.**, кандидат політичних наук
svitlana.denisyuck@yandex.ua

ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара)
керівник **Вершина В.А.**,
кандидат філософських наук, доцент
vivi.dp@mail.ru

ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Донецький національний університет)
керівник **Андрієнко О.В.**,
кандидат філософських наук, доцент
elena_andrienko8@mail.ru

ЗАПОРІЗЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Запорізький національний технічний університет)
керівник **Ємельяненко Є.О.**,
кандидат філософських наук
gileya_zaporizhzhya@ukr.net

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
керівник **Дичковська Г.О.**,
кандидат філософських наук, доцент
go_osmomysl@ukr.net

ЛУГАНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Луганськ)
керівник **Михайлюк В.П.**,
доктор історичних наук, професор
vital_mih@ukr.net

ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Національний університет «Львівська політехніка»)
керівник **Карівець І.В.**, кандидат філософських наук, доцент
sacre@ukr.net

МАРІУПОЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Маріупольський державний університет)
керівник **Дегтеренко А.М.**, кандидат політичних наук, доцент
degterenko777@ukr.net

МИКОЛАЇВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського)
керівник **Макарчук С.С.**, кандидат історичних наук, доцент
rvgreabis@farlep.mk.ua
координатор **Шкуренко К.О.**,
кандидат політичних наук, доцент
sh_kamila@mail.ru

ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)
керівник **Барвінська П.І.**,
кандидат історичних наук, доцент
barwinskaja@ua.fm

ПОДІЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський)
керівник **Колосяк І.А.**,
кандидат філософських наук, доцент
ikolosyuk@ukr.net

ПОЛТАВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Полтавський факультет Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого)
керівник **Кущепал С.В.**,
доктор філософських наук, професор
svkutsepal@rambler.ru

СЕВАСТОПОЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Севастопольський національний технічний університет)
керівник **Фіров П.Т.**, кандидат історичних наук, доцент
Тел.: 8 068 925 74 57

СІМФЕРОПОЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Кримський економічний інститут Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана)
керівник **Попов О.Д.**, кандидат історичних наук, доцент
popalex79@mail.ru

ТЕРНОПІЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)
керівник **Кліш А.Б.**, кандидат історичних наук, доцент
Klish_Andriy@ukr.net

УМАНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)
керівник **Кривошея І.І.**,
кандидат історичних наук, доцент
kii1969@mail.ru

ХАРКІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)
керівник **Владленова І.В.**,
кандидат філософських наук, доцент
vladlenova@email.ua

ЧЕРКАСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)
керівник **Васильчук Є.О.**,
кандидат політичних наук
vasilchuk84@bk.ru

ЧЕРНІГІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Чернігівський державний інститут економіки і управління)
керівник **Тополь О.В.**, доктор філософських наук
topololga@ukr.net
координатор **Горобець С.М.**,
молодший науковий співробітник
olen-g@yandex.ru

Запрошуємо Вас відвідати наш сайт: www.gileya.org.ua

Див. також: Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua/portal

Розділ: Наукова періодика України: журнали та збірники наукових праць

E-mail: gileya.org.ua@gmail.com

UDK 2-67:2-726.1

Іценко О.Г., аспірант кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна, м. Рівне

Богословсько-філософський аналіз міжконфесійних відносин у творчій спадщині митрополита Алексія (О.Я. Громадського)

Розглянуто проблематику міжконфесійних відносин крізь призму богословсько-філософських поглядів українського ієрарха Алексія (Громадського). Аналітичним методом досліджено творчу спадщину Громадського і визначено, що проблеми міжконфесійних взаємовідносин займали значне місце у його працях. Незважаючи на те, що, на думку ієрарха, релігійна істина є лише у православ'ї, в основі міжконфесійних відносин повинна лежати повага до іншої традиції та релігійна толерантність.

Ключові слова: віра, міжконфесійні відносини, православ'я, релігійна толерантність.

Іценко А.Г., аспирант кафедры всемирной истории, Ровенский государственный гуманитарный университет, Украина, г. Ровно

Богословсько-філософський аналіз міжконфесійних відносин у творчій спадщині митрополита Алексія (А.Я. Громадського)

Рассмотрено проблематику межконфессиональных отношений сквозь призму богословско-философских воззрений украинского иерарха Алексия (Громадского). Аналитическим методом исследовано творческое наследие Громадского и обозначено, что проблемы межконфессиональных взаимоотношений занимали значительное место в его творениях. Несмотря на то, что, по мнению иерарха, религиозная истина есть лишь в православии, в основе межконфессиональных отношений должно лежать уважение к другой традиции и религиозная толерантность.

Ключевые слова: вера, межконфессиональные отношения, православие, религиозная толерантность.

Istsenko A.G., postgraduate student of the State Humanitarian University of Rivne, Ukraine, Rivne

Theological and philosophical analyze interconfessional relations in the creative inheritance of Metropolitan Alexiy (O.J. Gromadsky)

In the article considered the problem of interconfessional relations in the light of the theological and philosophical views of Ukrainian hierarch Alexiy (Gromadsky). The modern status polyconfessionality in Ukraine demand of searching conceptions of harmonization interconfessional relations, including the roads of learning the historical traditions putting in the spiritualistic inheritance of religious figures, making this problem urgent. No body of the researchers did not pay attention to study this aspect philosophical and theological creation of hierarchy. Creation in heritage Metropolitan Alexiy was study by analytical method and determined that problems interconfessional relations took the important place in his works. Despite the fact that, according to the hierarch, religious truth is present only in Orthodoxy, in the base interconfessional relations should be respect to the other tradition and religious tolerance. Tolerance in the understanding of Gromadsky, is not to accept another's positions and solidarity with it, and in the recognition of the right of another to have their religious persuasion.

Keywords: faith, interconfessional relations, orthodoxy, religious tolerance.

В епоху глобалізації світ стрімко «звужується», зіткнення культур стає неминучим процесом, з його конфліктогенними наслідками, серед яких і міжрелігійні протистояння. Тому, як людство в цілому, так і українське суспільство зокрема повинні шукати шляхи виходу з цієї ситуації, в тому числі, вивчаючи духовну спадщину минулих поколінь. Український релігійний контекст (з домінуванням християнських конфесій) передбачає дослідження духовно-релігійної спадщини християнських мислителів, серед яких особливе місце займає православний митрополит Алексій (Громадський), особистість, мало досліджена в українському філософсько-релігієзнавчому просторі.

Дослідженням особливостей міжконфесійних відносин в українському соціумі, як проблемою актуальною, займалось немало релігієзнавців, філософів та істориків [11]. При цьому, аналітичним дослідженням праць Громадського, вивченням його поглядів з цієї проблеми ґрунтовно не займався ніхто. Аналіз деяких поглядів Громадського здійснювали В.Борщевич, І.Власовський, прот. О.Мельник, Т.Міненко [7]. Проте, ці дослідження носять історичний характер і не відображають всього спектру проблематики.

Метою дослідження є богословсько-філософський аналіз міжконфесійних відносин у творчій спадщині митрополита Алексія (О.Я. Громадського).

Серед чисельних праць, що складають творчу спадщину митрополита Алексія, спеціального доробку, де б розкривалась дана проблематика, немає. Проте в багатьох

своїх текстах цей православний інтелектуал так чи інакше рефлексує над проблеми міжконфесійних відносин на українських землях.

Алексій Громадський (1882–1943 рр.) вважав, що релігія, не дивлячись на всі секуляризаційні процеси, що мали місце у світі, все ще залишається в центрі життя конкретної особистості і відіграє величезну роль у житті суспільства. «Релігія, – пише ієрарх, – є основою мирного розвитку і добробуту народів і держав» [2,с.38]. Слід зазначити, що Громадський семантично пов'язував релігійно-конфесійну і етнічну ідентичності, хоча й у різні періоди його життя ця ідея виявляла себе з різною силою. В часи імперської Росії, для Громадського, якщо православний – то однозначно «руський». Так, Холмщина – «споконвічно-руський край», оскільки населений православним народом [9,с.3], церкви на Холмщині «руській» а «укріплення в православній вірі» неодмінно призводить до «усвідомлення свого національного образу» [9,с.9]. В роки Другої Речі Посполитої ця теза втратила свою гостроту, змінилась на більш лояльну щодо держави. Ієрарх приймає принципи національної самоідентифікації, де віруючі, не втрачаючи своєї етноконфесійної ідентичності, можуть бути патріотами держави [3].

Важливо в даному контексті визначення еклесіологічної концепції цього релігійного мислителя, оскільки виходячи з неї Громадський і буде базові принципи міжконфесійних взаємовідносин, описує їх особливості. А в основі його еклесіологічних побудов лежав христодентризм та принцип «єдності» церкви. Опираючись на новозаповітні християнські тексти, Алексій доводив, що «Він (Христос – О.І.) тільки Один є Главою Церкви», очевидно, натякаючи на хиткість вчення римо-католиків про примат папи. Позиція Громадського у цьому контексті по-своєму логічна: оскільки саме Христос є «Істиною»: «Я – путь, істина і життя» (Ін. 14. 6), а двох істин не буває, як не може бути двох Христів, то й церква тільки одна [5,с.172]. На переконання Громадського, саме православ'я змогло зберегти цю істину: «І тільки ця одна церква правдива... Поза тою... Церквою нема спасіння...» [6,с.432]. Для Громадського Православна церква це, перш за все, «віра батьків, за яку вони охоче страждали й умірали», а тому «цієї віри ми не міняємо ні на юту» [12,с.94]. Ось чому великим «гріхом» у своїх повчаннях Громадський вважав «легковаження своєю вірою» [13,с.22]. Загалом, ця позиція повністю корелюється з еклесіологічним догматом православ'я, відображеним у доктринальному документі – «Символі віри». Першою властивістю тут значена саме єдність (грец. «μία» від «εἷς» – «один»), як у змістовному, так і у кількісному значенні, тому, за православною доктриною, не може бути кількох церков, як і кількох «Істин» [8].

А. Громадський виділяє декілька суб'єктів міжконфесійних відносин на українських землях: це православ'я (в силу конкретної конфесійної приналежності мислителя воно займає особливе місце), інші християнські конфесії (римо-католики, уніати та протестанти) і особливе місце в міжконфесійних відносинах він відводить державній владі.

Владика Алексій приділяє особливу увагу компаративному аналізу «трьох головних галузей християнства: православію, римо-католицизму і протестантизму». Слід зазначити, що при аналізі будь-якої релігійної системи, для Громадського, основним визначальним критерієм виступав сотеріологічний. Як вважав Алексій, саме в світлі сотеріологічної перспективи можливо зорієнтуватись у релігійному розмаїтті, віднайти «істину віру». Однією з суттєвих рис римо-католицизму ієрарх бачить «міцну церковну організацію і дисципліну, при якій окрема істота якби тратить свою окремішність і зливається з церковною цілістю в чеснотах безумовного послуху і карности». При цьому «дуже удобно жити й спасатися», оскільки нівелюється особистісний вимір. Така чітка, «випрацьована до останнього організація», не помічає особистість, «кріпко давить на свободу окремої особи». Щодо протестантизму, то Громадський помічає присутність інших крайнощів – «індивідуальної свободи», як прояв крайнього індивідуа-

лізму, «тут кожний ніби залишений самому собі і спасеться сам по собі», що призводить до церковної атомізації кожного члена релігійної інституції, втрати церковю своєї соборної сутності. Прерогативою православ'я, як вважає Громадський, є те, що в ньому «найбільш виявляється свобода прийняття і ісповідання віри», тут максимально збалансована «і дисципліна і свобода», «об'єднана живою любовію» [3, с. 130].

Особливою категорією для Громадського є поняття «предковичної», «батьківської» віри. Навіть якщо повнота істини не виявлена у відповідній релігії, але вона має глибоку традицію, то вже цим одним вона заслуговує на повагу. З позицій Алексія поняття традиції наповнене глибокими ціннісними смислами, оскільки освячене віками, перевірене часом. І коли папа римський висловився на захист іудаїзму, засудивши антисемітизм, Алексій виказує повну солідаризацію з ним, і зазначає, що не слід засуджувати тих, хто «ісповідує «предковичну» релігію» [4, с. 128]. При цьому, конверсію релігійної ідентичності він оцінює однозначно негативно: ті, хто «зрадили свою прадідівську віру і відпали в інше ісповідання... великий гріх чинять ті». Проте, відповідальність людини дещо послаблюється, коли «відпадиння від віри» відбулося «не по своїй власній волі» [4, с. 127–128]. Відтак, свобода волі у релігійній практиці віруючого для Громадського постає як одна з фундаментальних духовних цінностей. Якщо ж акт «відпадиння» відбувся, Алексій закликає до якнайскорішого «відновлення єднання... в вірі» [4, с. 129].

Сам митрополит охоче «приєднував» тих віруючих, хто повертався до православ'я з римо-католицизму, уніатства, протестантизму («штундо-баптизму», «Української Євангельсько-Авгсбурської Церкви»), і не лише простих віруючих, а й релігійних лідерів, «цілі парохії» [10]. Чи можна вважати таку практику прозелітизмом і вторгненням у сферу діяльності чужої конфесії? Вважаємо, що ні, та й сам ієрарх не вважав це прозелітизмом, оскільки всі, хто приєднувалися у минулому були православними, тому Громадський і називав цей процес «поверненням».

У взаємовідносинах з іншими релігійними конфесіями Алексій шукає, перш за все точки дотику. Так, позитивно характеризує промову вірменського римо-католицького ієрарха І. Теодоровича, Громадський зазначає, що у православних і католиків один ворог – «безбожжя і невір'я» і саме навколо цього слід об'єднуватись [4, с. 128]. Релігія, що несе «свободу і любов» не розділяє «пануючого нині духу» (мається на увазі атеїстична ідеологія), що «виявляє себе... в насильстві і ненависті». Тому слід перебороти всі міжконфесійні непорозуміння і «боронитися, разом з іншими ісповіданнями християнськими» [3, с. 131]. Взагалі, Громадський дуже часто піддавав нищівній критиці атеїстичну ідеологію, як духовну практику, яка протиставляла себе теїзму, особливо його жорсткі інвективи були направлені на ті насильницькі методи, які застосовували атеїсти у боротьбі з релігією. Говорячи про «ревність» у відстоюванні своєї традиції, Алексій зазначає, що «і ревність повинна мати свою помірність, тобто розважатися жалістю до людей» [12, с. 71]. Громадський закликає своїх прихожан «переповнитись» любов'ю не лише до Христа і своїх одновітців, «але і до всіх людей, як до дітей Божих» [13, с. 75]. Цей його релігійно-моральний імператив присутній майже у всіх проповідях, що свідчить про високий ідеал, до якого закликав Алексій на лише у царині міжконфесійних, а й міжлюдських стосунках.

Позитивно сприймав митр. Алексій і створення спільної платформи для ведення міжрелігійного діалогу. З захопленням та ентузіазмом він відгукується про візит у 1912 році до Петербурзької духовної академії потужної делегації Англійської церкви. Громадський повністю розділяє позицію «зближення і єднання між Православною і Англійською церквами, котре є бажанням і Св. Церкви, і богословської науки в її представниках» [1, с. 229]. Тобто, важливим Громадський вважає створення такої теоретичної філософсько-богословської платформи, яка б змогла максимально наблизити вищезазначені конфесії, що можна інтерпретувати як прагнення до відкритого діалогу.

Особливу увагу у міжконфесійних відносинах митрополит Алексій відводить державі та її інституціям, які можуть сприяти мирному співіснуванню релігій у поліконфесійному просторі, а можуть своїми діями бути причиною ескалації міжконфесійних конфліктів.

Характеризуючи вестернізаційні процеси у Галицько-Волинському князівстві, Громадський вважає за необхідне відзначити, що князі Данило і Василько: «Ставилися без всякої нетерпимості до всього того, що йшло з Заходу» а особливо зазначає той факт, що «не були вони нетерпимі і у питаннях релігійних», хоча це не мішало їм «разом зі своїм народом, триматись своєї прадідівської православної віри» [9, с. 6]. Тобто, в даному випадку бачимо, що при усвідомленні всієї важливості для народу дотримуватися віри предків, Алексій Громадський, як домінуючу, виводить категорію віротерпимості, поваги до духовної традиції інших народів. Далі Громадський протиставляє цій позиції «віросповідну політику» королів польських (Казимира, Людовіка, Ягайло), що своїми розпорядженнями призвели до «порушення та обмеження... інтересів православ'я, ... вторгнення в приходські права руських священників...», обмеження прав і привілеїв ісповідників православної віри» [9, с. 9]. Різка обурення у Громадського викликають і дискримінаційні Городельські постанови (1413 р.), коли держава одну конфесію фаворитизувала, надаючи їй всі права, а іншу (православ'я) «принижувала», що було наругою над свободою совістю величезної кількості підданих держави, що призвело до нестабільності й у самій державі [9, с. 11, 18].

Показовою була ситуація, коли на Кременеччині під тиском місцевої влади до католицизму перейшло близько 35 родин, що породило конфлікт. Архієпископ Алексій одразу ж прибуває до району, з метою розв'язати протистояння. Він закликає віруючих не боятися тиску з боку прокатолицької місцевої влади і зазначає, що держава повинна забезпечувати гармонійне співіснування різних конфесій та релігій, він посилається на Конституцію, яка гарантує «повне право на свободне визнання... віри» [4, с. 128].

Владака Алексій піднімає гостру проблему існування релігійної спільноти в іншоконфесійній державі в якості представника релігійної меншості. Приводячи історичні приклади великих особистостей (князі Острозькі, А. Кисіль, І. Кульчицький та ін.), які займали досить високі положення в державі, Громадський наголошує, що вони зуміли зберегти і свою етноконфесійну ідентичність, і, в той же час, «принесли великі заслуги перед римо-католицькою державою». Вказуючи на приклад цих історичних постатей, мислитель виводить важливий міжконфесійний принцип толерантності: «Вони ніколи не чинили і насильства над людьми, які належали до других ісповідань» [3, с. 131], що свідчило про досить високий рівень духовної зрілості і релігійної свободи особистості і суспільства. Ситуація змінилась, коли «польські государі засвоїли точку зору папи і латинського духовенства» і почалась активна «пропаганда», «котра велась в душі нетерпимості і фанатичних проявів» [9, с. 14] і саме це потягло за собою міжконфесійну конфронтацію. Алексій засуджує представників «фанатичного латинства», які «не терплять іновір'я» [9, с. 16]. Як бачимо, фанатизм і відсутність терпимості – не той фундамент, на якому можна створити простір для гармонійних міжконфесійних взаємовідносин.

Загалом, позицію Громадського, щодо розуміння моделі міжконфесійних відносин, можна назвати толерантною, хоча толерантність його не пасивна, вона ніяким чином не ототожнюється з байдужістю до інших конфесій.

Проаналізувавши творчу спадщину митрополита Алексія слід зазначити, що проблеми міжконфесійних взаємовідносин займали, якщо не центральне, то досить значне місце у його працях. В силу конфесійної приналежності, митр. Алексій саме православ'я вважає «істинною вірою», в якій слід утверджуватися, а відпадиння від неї називав «гріхом». При цьому виявляв величезну повагу до тих віруючих, що зберегли «батьківську віру», освячену традицією, а тому досить негативно ставився до відносно нових релігійних організацій («штунда»). В основу між-

конфесійних відносин покладав християнське розуміння любові до всіх, в тому числі й релігійних опонентів. Велике значення у забезпеченні гармонії міжконфесійних відносин визнавав за державною владою, як гаранта дотримання релігійних прав і свобод. Релігійна толерантність у розумінні Громадського полягає не у прийнятті чужої релігійної істини і солідаризація з нею, а у визнанні права іншого мати свої релігійні переконання.

Список використаних джерел

1. Алексій (Громадський; архієпископ) Митрополит Георгій / архієпископ Алексій (Громадський) // Воскресное чтение. – 1933. – №15. – 9 апр. – С.228–230.
2. Алексій (Громадський; єпископ) Посещение Его Блаженством... / єпископ Алексій (Громадський). – Варшава: Синодальная типография, 1928. – 148 с.
3. Алексій (Громадський; архієпископ) Слово в неділю Мясопустну... / архієпископ Алексій (Громадський) // Церква і Нарід. – 1938. – Ч.4. – 15 лют. – С.130–132.
4. Алексій (Громадський; архієпископ) Слово на неділю о блудному... / архієпископ Алексій (Громадський) // Церква і Нарід. – 1938. – Ч.4. – 15 лют. – С.127–129.
5. Алексій (Громадський; архієпископ) Слово на неділю Православ'я / архієпископ Алексій (Громадський) // Церква і Нарід. – 1938. – Ч.5. – 1 бер. – С.171–175.
6. Алексій (Громадський; архієпископ) Слово на неділю Свв. Отець, іже в Нікеї / архієпископ Алексій (Громадський) // Церква і Нарід. – 1938. – Ч.11. – 1 чер. – С.431–433.
7. Борщевич В.Т. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція: монографія / В.Т. Борщевич. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 584 с.; Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. В 4 т. Т. IV (ХХ ст.). Ч.2. / І.Власовський. – К.: [б. в.], 1998. – 416 с.; Мельничук О., протоієрей Свято-Богоявленський Кременецький монастир у контексті історії Православ'я в Україні / протоієрей О.Мельничук. – К.: [б. в.], 2007. – 216 с.; Міненко Т., протоієрей Православна Церква в Україні під час Другої Світової війни 1939–1945. В 3 т. Т.1 (Волинський період) / протоієрей Т.Міненко. – Вінніпег; Л.: Вид-во Львів. музею історії релігії: Логос, 2000. – 392 с.
8. Булгаков С.Н. Очерки учения о Церкви / С.Н. Булгаков // Путь. – 1925. – №1 – Сент. – С.53–78; 1926. – №2. – Янв. – С.47–58; – №4. Июнь–июль. – С.3–26.
9. Громадський А., священник Краткий исторический очерк истории Холмской Руси / священник А.Громадский. – М.: Тип. Холмского Свято-Богоявленского Братства, 1917. – 28 с.
10. Державний архів Тернопільської області. – Ф.148. – Оп.5. – Спр.202. – Арк.1–24; Хроніка. Повертають до Православної Церкви // Церква і Нарід. – 1937. – Ч.5. – 1 бер. – С.183. Хроніка. Повернення до Православ'я? // Церква і Нарід. – 1937. – Ч.15–16. – 1–15 серп. – С.547–548.
11. Климов В. Толерантність міжрелігійних відносин в її досвіді, проблемах і перспективі / В.Климов // Укр. релігієзнавство. – 2012. – №61. – С.418–439; Колодний А. Проблеми толерантизації міжконфесійних відносин в Україні / А.Колодний // Укр. релігієзнавство. – 2008. – №47. – С.5–12; Множинська Р.Станіслав Оріховський про релігійну толерантність / Р.Множинська // Укр. релігієзнавство. – 2004. – №30. – С.68–79.
12. Тучемський М., протоієрей По глухих закутках Волинського Полісся / Прот. М.Тучемський. – Кременець: Церква і Нарід, 1938. – 122 с.

* * *